

БЪЛГАРИТЕ В СЕВЕРНОТО ПРИЧЕРНОМОРИЕ

ИЗСЛЕДВАНИЯ И МАТЕРИАЛИ

ТОМ ДЕВЕТИ

ПОЛИТИЧЕСКИ ГОНЕНИЯ СРЕЩУ БЪЛГАРИТЕ ОТ БОЛГРАДСКИ РАЙОН ПРЕЗ 40-ТЕ ГОДИНИ НА XX ВЕК: ПО СПОМЕНИ НА ОЧЕВИДЦИ

Илонка Попова

Историческата наука е изяснила характера и методите на политиката, която доведе до изкуствено предизвикания глад в Украйна през 1921-1923, 1932-1933, 1946-1947 години. В последно време на проблема са посветени множество спомени и публикации. [1] На 19 февруари 1933 г. Йосиф Сталин заявява пред Първия общосъюзен конгрес на колхозниците-ударници : «Казват, че пътят на колхозите е правилен път, но — тежък. Това е вярно само отчасти. Разбира се, трудности по този път има. Хубавият живот не се дава даром. Но работата е в това, че главните трудности вече са преодоляни, а тези, които стоят пред вас, не си заслужава дори да се говори.» Зад тези думи е скрита истината за насилственото създаване на колхозите, когато през 1932-1933 г. от глад и болести в Украйна всяка минута умират 17 човека, всеки час — 1000, всеки ден — 25 хиляди. [2] Българите от районите на Южна Бесарабия преживяват същото, но с едно десетилетие закъснение. След продължително румънско управление, едва на 28 юни 1940 г., областта влиза в състава на СССР. Тогава съветската власт започва в селата от Южна Бесарабия насилствена политика на създаване на колхозите, както вече е имало в останалите райони на Украйна в началото на 30-те години. Драмата на българите не прави изключение от тази, която преживяват всички други националности в региона и същевременно за нея в научната литература е писано твърде малко. [3] Втората световна война връща Южна Бесарабия в пределите на Румъния след едногодишен съветски режим. Валякът на войната минава два пъти през населението, което е в основната си част българско, и то става жертва на репресии както от страна на румънските, така и от страна на съветските власти. През август 1944 г. Южна Бесарабия се връща в пределите на съветската държава и там продължава започнатият през 1940 г. процес на колективизация на селското стопанство, придружен с изземване на зърното и масов глад.

В периода 2003-2005 г. предприехме издирване и записване на спомени на хора, които пазят спомена за периода 1940-1949 г. Интервюирани бяха 30 души от Болградски и Измаилски район, както и отделни села в Молдова. Беше проведена и анкета в различни селища на Болградски район с основен въпрос — какво си спомняте за глада през периода 1946-1947 г.? В анкетните листи бяха включени и въпросите: кога започна гладът, как си обяснявате причините за него, как оцеляваха хората, каква беше обстановката във вашето село, какъв е най-силният ви спомен, спомняте ли си често за това време и пр. Интервютата и анкетата очертават три вълни на политическо насилие над българите от Болградски район през 1940, 1946-1947 и 1948-1949 г.

Бесарабските българи от Болградски район в 1940 г.

Южна Бесарабия е присъединена към СССР след продължително румънско управление на 28 юни 1940 г. От февруари 1941 г. започват да се създават колхозите.[4] Всички събрани сведения говорят, че в навечерието на войната, от Болградски район насилствено са изселени в Сибир всички, които са смятани за потенциални противници на режима. Интересен е фактът, че на първо място тук влизат учителите на Болградската гимназия. Спомените на болшинството анкетирани красноречиво свидетелстват за начина, по който на 8 юни 1941 г. са репресирани 112 души от гр. Болград.

Меркурий Степанович Костев от с. Чушмелия (сега Кринично), който по това време е ученик в Болградската гимназия, разказва: «Аз живеях в интерната на гимназията. В 2 часа през нощта взеха да будят учениците. Сега там са направени по-малки стаи, а тогава беше казармено помещение. Ние спяхме, взеха да тропат с ботуши, будят един, будят втори и ние всички се събудихме.../плаче — б.а./...и казват на тези деца, които събудиха: вземете си каквото имате за ядене, книги не ви трябват, вземете си и топли дрехи, долу ви чакат вашите родители. Това бяха деца на по-богати или интелигентни хора, бяха наши съученици, с които ние дружехме, а ги натовариха в камионите като кученца! Нас не ни пуснаха дори да се сбогуваме с тях. Никой от тях не се върна повече. Почти всички загинаха от студ и глад.» [5]

В спомените на други интервюирани се споменава за наличие на войски на НКВД и КГБ в града, което свидетелства за предварително добре обмислена и целенасочена акция сруцу тези хора, които се борят за националното развитие на бесарабските българи. Как иначе да си обясним репресирането на Иван Желязков, който като ръководител на българското движение в района, попада в числото на първите отведени и заточени? Неговият живот е случайно спасен след убийствените условия на лагера във Воркута. [6]

Такива репресии има не само в гр. Болград. Споменът на Афанасий Стоянов от с. Шикирликитай (сега Суворово), Измаилски район насочва към факта, че в повечето населени места през лятото на 1941 г. са извършени подобни арести. Той си спомня, че от селото са арестувани и изселени 11

души, най-богатите, разбиращи от стопанство хора. Въз основа на честото споменаване на подобни факти и от други интервюирани, с относителна сигурност може да се твърди, че през лятото на 1941., в навечерието на войната, в областта е проведено масово политическо прочистване на неудобните за властта.

Процесът на репресии, насочен главно към представители на българската интелигенция и по-богатите стопани в района, е прекъснат от нападението на Германия срещу СССР.

Българите от Болградски район в годините на Втората световна война

Военните действия на територията на Бесарабия през 1941 г. започват в ранното утро на 22 юни и продължават един месец. Събраните спомени сочат, че част от българското население — колхозните активисти, членове на партията и комсомола, се евакуира със съветските войски. Но и тук разказите са многопластови. Драматична е очертаната от тях картина на отстъплението, в което хората попадат под ударите на немската авиация и терора на отстъпващата съветска армия. Особен интерес представляват отново спомените на Меркурий Степанович Костев от с.Чушмелия за времето, което прекарва в румънски лагер по време на войната: «... Малко преди нападението на Германия влязох в Комсомола. Събраха ни и ни дадоха комсомолски билети според успеха в училище. На 20 юни започна евакуацията. Партийните и комсомолските ръководители избягаха, а аз си отидох в село. Там имаше колхоз от първите дни на колективизацията. Беше дадена команда да се евакуират всички колхозници. Тръгнахме 57 семейства.

Баша ми, майка ми, сестра ми и аз тръгнахме на 19 юли. Тук фронтът стоя дълго време, беше единствено място където руснаците минахме Дунава. Всички мислехме, че до няколко дни, седмици, най-много до половин месец ще се върнем обратно. Мислехме си: Какво си мисли този Хитлер?! С кого иска да воюва?! Такава беше нашата представа. С каруци минаха р. Днепър до Одеса, после стигнахме до р. Новий Буг, но фронтът ни застигаше. На реката взеха да ни бомбандират. Там имаше сал на въжета и ние се качихме заедно с конете. Руските войски, които отстъпваха, го поляха с бензин и го запалиха, за да не го ползват вече немците. Едва се спасихме в реката. Ние все си мислехме, че някой ще ни помогне, ще ни посрещне... Стигнахме до Днепропетровск. Когато преминахме Екатерининия мост над реката, отново ни спряха. Започна бомбандировка, един полковник ръководеше форсирането — хората ги свалят, а конете и каруците хвърлят в Днепър. Нататък никой не пускат. Там загина моят братовчед... През 1942 г. попаднах в лагер — копаехме за немците противотанкови ровове в Днепропетровска област. Започнаха някои от нас да карат за Германия. Събраха ни все момчета от Бесарабия — гладни, боси, голи, а октомври-ноември вече беше студ. На 10 октомври падна

10 см. сняг. Живеехме в конюшни, никаква санитария. Взе да свирепства тиф, започнаха да умират много хора. Аз също заболях. Оцеляхме благодарение на украинския народ. Имаше един стар лекар Иван Василевич. Той ходеше из село, събираше мляко, брашно и ни хранеше в болницата. Нашите близки бяха много далече. Отърва ме, но край мене умряха 20-30 човека. Като пооживях малко, бил съм 10 дена в безсъзнание и с висока температура, взех едва-едва да ходя. Знаете ли как прохожда човек след тиф...?»

Очертава се картина на масова трудова мобилизация за българските младежи при изключително тежки условия, както и принудително откарване в Германия на работа. Обратът във военните действия на Източния фронт кара режима на Й.Антонеску да вземе мерки за спешно евакуиране и осуетява замисленото масово румънизирание на района. Бесарабските българи не служат в Съветската армия, в техните селища почти няма разрушения в края на войната, но с настъпването на мира, населението е подложено на нови изпитания. Съветската власт започва да мобилизира трудоспособните българи и да ги изпраща на работа в мините на Донбас и Урал. Този факт се потвърждава от разказите на много от нашите информатори. Те обясняват причината — войната е лишила мините от работна ръка. Местата на избитите на фронта трябва да се заемат от тези, които не са воювали. Фьодор Буруков, роден в 1923 г. в с. Чийшия (сега Огородне), Болградски район разказва: «Пролетта през 1944 г. ме взеха да служа в румънската армия. След три месеца избягахме, но скоро ни уловиха. Още някой месец прекарах в армията и пак избягахме с другари от село. Пристигнаха съветските и аз се върнах при семейството си. Но дълго не бях тук. След някой месец, по-точно през септември, ме мобилизираха, както и други млади мъже и ни закараха на Урал. Там изкарах до август 1947 г. Като си спомня за тези години, косата ми настръхва, очите ми се наливат, иска ми се да плача... Просто ми е трудно да говоря. Какво се е прекарало... В лагера имаше от всички краища на присъединените към Съветския съюз територии: Бесарабия, Западна Украйна, Прибалтика... Само от нашето село бяхме до 80 души. Живеехме в бараки, но по едно време докараха военнопленници-румънци, немци, италианци и ги настаниха в нашите бараки, за да може по-лесно да ги пазят, а нас — в палатките. Така живяхме до 1946-1947 г.»

Разказът на Георги Пундев от с. Бановка ясно очертава насилственния начин на трудово мобилизиране на българските мъже: «В 1944 г. ме взеха във Ворошиловска област. 5 години работих в мините поради трудова мобилизация. Имаше хора, които не искаха да работят там и по пътя избягаха. Аз един път бягах, после пак ме взеха и повече не бягах, останах там. Помня, че ни взеха направо от клуба в село както си танцувахме. Там ни уловиха. В мините имаше и молдовани, и други националности, все така трудово мобилизирани като нас. До 1952 г. работих там.»

Докато краткото румънско управление в годините на войната се е запечатало в народната памет със строгата училищна дисциплина, със забраната да се говори на български език на обществени места, с отнемането на стипендиите на студенти и гимназисти и забраната на българи да постъпват на държавана или обществена работа, за времето след войната, спомените на интервюираните очертават две големи теми — гладът от 1946-1947 и масовите изселвания през 1948-1949 г.

Българите от Болградски район и гладът от 1946-1947 г.

Колективизацията в региона на Южна Бесарабия е сложен и болезнен процес, който започва през 1940 г., прекъсва по време на германо-румънската окупация и продължава след 1944 г. Картината, на онова което се случва в българските села на Болградски район, съвпада с онова, което вече е станало в останалите райони на Украйна в началото на 30-те години. Създаването на колхозите е придружено от масово отнемане на земята и изселване на по-богатите хора в Сибир и Средна Азия. От разказите става ясно, че политическите репресии протичат под различни форми до 1949 г. Информаторите са единодушни обаче, че най-страшен е бил гладът от 1946-1947 г. Съветската власт започва да събира държавните доставки за целия период от 1941-1944 г. под предлог, че селяните са ползвали безплатно колхозната земя. Същевременно от май 1945 до октомври 1946 г. не пада дъжд, а следвоенната дезорганизация на стопанството продължава. Земята не се обработва пълноценно поради масовата трудова мобилизация на мъжкото население. Всичко това води до масов глад и обезлюдяване на повечето села от района.

Проведените теренни проучвания показват, че трагедията засяга в различна степен всяко селище от Болградски район. Село Бановка е едно от по-малко пострадалите села, гладна смърт там не е имало, но Димитър Чилибийски роден през 1928 г. разказва: «В 1947 г. бяхме вече влезли в колхоза. Аз по цял ден ходех да товаря слама с колата. И като си ида от къра, гледам по пътя — тук умрял човек, там — умрял човек... Стушил се на завет и там умрял, а гаргите му извадили очите. Страшно време беше.» Младото поколение знае за събитията от разказите на по-възрастните. Алина Дьяк родена през 1975 г. в същото село: «Аз съм много млада и не помня, но на мене майка ми разказваше, че баба се отказала от своите деца, защото нямала с какво да ги храни. Дала ги в детски дом. Там ги хранели с брашно направено от смлени кочани на царевица. Дядо ми го взели и интернирали защото бил кулак, имал голямо стопанство. Баба останала без нищо и за това се принудила да даде децата си за отглеждане. А пък дядо умрял в Сибир».

Селата Карамарин (сега Голица), Пандаклия (сега Ореховка), Импуцита (сега Владичени), Каракурт (сега Жовтнево), Българийка (сега Залезниче) са засегнати по-силно от останалите селища в Болградски район. Ана

Кириловна Юрченко родена през 1935 г. в с. Каракурт си спомня: «Бях на 11 години когато започна гладът. Това беше страшно време. Нямахме какво да ядем, нямаше дрехи, обувки. Идваме си от училище, а краката ни мокри. Началникът на селския съвет изпрати хора да ни вземат зърното. В печката остана малко грах, него не можах да намерят. После варяхме този грах. Останахме живи благодарение на двете крави. Едната заклахме и благодарение на това семейството ни оцеля. Мама не ни пускаше на училище, защото всички хора ходеха подпухнали и страшни. Тя се боеше, че и нас могат да ни хванат, да ни убият и изядат. Когато се връщахме от училище веднага затваряхме портата и всички врати на къщата, за да не дойде някой при нас. Бояхме се. Хората пътуваха и в Полша, продаваха своите вещи и носеха от там картофи, за да изхранят семействата си. Даже не искам да си спомням за това. Имахме леля, която живееше с нас. Всички хора ходеха за своите порции в селския съвет. Тя тръгна, но паднала в голяма дупка по улицата. Този ден било студено, тя замръзнала там...Хората я извадили и я докараха у дома. На следващия ден тя умря. Татко я откара на гробището, а когато се върна каза, че в една яма заравяли 16 човека».

В разказите на интервюираните често става дума за общите погребални ями, но картината на масовата смърт не е само в селата. Разказите за гр. Болград сочат същото — общинските власти организират товарене на непотърсените тела на платформи и заравянето им в общи могили в гробищата на града, където днес има паметник на жертвите от 1946-1947 г.

В научната литература за този период са описани случаи на човекоядство и трупоядство в селищата от Конгазки и Комратски райони.(7) В нашето теренно обхождане на Болградски район получихме подобни сведения в селата Каракурт, Пандаклия, Владичени, Българийка. Особено трогателен е разказът на Анна Узун родена през 1940 г. в с. Каракурт за бягството си от човек, за когото в селото знаели, че яде трупове. В малката общност, явно, фактите са ставали бързо общоизвестни: «Когато започна гладът, аз бях на 6 години. В семейството бяхме 4 човека. Помня, че мама печеше «лепешки» (питки от вид трева — б.а.), а когато тя излизаше, аз взимах парчетата лепешки и ги криех, за да имам и за утре. Татко замина за Полша за продукти. Взе най-скъпите вещи, за да ги продаде и с тях да купи нещо за ядене. Донесе зърно, картофи. Аз бях малка, а на децата давах порция борш. Веднъж тръгнах привечер за дажбата си, а там до едно дърво стоеше мъж, за когото се знаеше в селото, че яде хора. Той така ме погледна, че аз побягнах, а той се затича след мене. Успях да избягам до нашия двор и по чудо се спасих. Така се изплаших! В селото беше страшно, пусто, всички заминаха, много хора умряха. Когато майка ми замина за града да продава мляко, тя ми каза да не отварям на никой вратата, защото се боеше от този човек. Той можеше да ни убие със сестра ми и да ни изяде. През прозореца видях, как дежурните събираха умрелите по пътя хора. Нашите съседи имаха два трупа, но ги скриха, за да

получават техните дажби. Ако не беше кравата, ние трудно щяхме да преживеем глада. Татко беше дърводелец. Два-три пъти пътува до Полша и донесе картофи, зърно. Хората ядяха съсели, кучета, котки. Продаваха последното, което имаха за парче хляб. Даже роднини не си помагаша един на друг. Не можем за това да говорим и да си спомняме. В селото даже кучета не останаха. Някъде извън селото се чуваше техния вой...»

Разказът звучи като бълнуване на разстроено детско въображение, но е истина. Фактът, че е имало такъв човек в село Каракурт потвърждава Георгица Петрова родена през 1937 г. в с. Вайсал (сега Василевка): «Леля ми искала да иде в Болград. По пътя седнала на моста при с. Каракурт. Искала там да пренощува. Един мъж я забелязал и предложил да ношува в къщата му. През нощта тя заспала, а той я заклал, после ял от месото и. Когато милицията го хванала и разпитала, разбрали, че е убил около 20 жени.»

Случаи на човекоядство и трупоядство се споменават и в разказите на хората от с. Пандаклия. Димитър Вълков роден през 1937 г.: «Гладът в нашето село започна масово през 1947 г. Хората умираха като мухи, за да се спасят, бягаха от село. Отиваха в мините, за да изкарат нещо. Първо беше голяма суша, второ — властта взе житото от хората. А пък в нашето село нямаше никаква реколта, ядяхме лепеници от трева, люспите на картофите. За това и до днес не обичам да ям картофи. Нашето село пострада повече от други села. Реколтата беше много слаба, а хората в които намираха скрито зърно ги изпращаха в Сибир. Две улици измряха напълно от глад. Имаше случаи и на ядене на умрели хора. Но не искам да си спомням за това».

Разказите звучат така, че не се нуждаят от особен коментар. Мария Килафли е родена в с. Българийка в 1927 г.: «Нашето село силно пострада от глада. Много хора умряха, особено тези, които бяха яли котки. Тези, които ядяха кучета останаха живи. Имахме случаи родители да ядат от умрелите си деца. Помня, че отивахме на полето и скубехме трева. С това се препитавахме.»

На един от въпросите от анкетата — колко често си спомняте за това време, хората масово отговарят, че не желаят да си спомнят за него. Известно е, че един от основните фактори на оцеляването е дистанцирането, за да могат събитията да бъдат психологически надживяни. Ето защо, на хората и до днес е трудно да говорят за тези събития и това е разбираемо: за да се върви напред, по-добре е ужасът да бъде забравен — това е част от саморефлексията на общността. Впрочем, това, че гладът довежда хората до безумие и загуба на човешка същност не е нещо ново. Когато в началото на 30-те години Сталин издига лозунга: «Жить стало лучше, жить стало веселее!», в гладуващите украински села има масови случаи на ядене на човешки трупове. При строеж на жилищен дом на ул. «Енгелс» в гр. Сума била намерена яма пълна с остатъци от преработени човешки тела, а в с. Лебедино в Сумска област, бил разкопан сандък с 15 детски черепа. [8]

В селата на Болградски район през 1946-1947 г. се случва това, което останалите райони на Украйна вече са преживели. Някои от тях обаче като Чийшия, Чушмелия, Калчево, Бановка гладът не засяга така силно. Да се търси някаква определена закономерност е неправилно. За по-лесното преодоляване на глада играят роля по-скоро субективни, а не обективни фактори. Ето какво разказва Вячеслав Богдев, роден в 1972 г. в с.Калчево: «Аз съм най-големият внук на баба и често ходех при нея на гости. Тя гледаше буби и когато събирахме черничевы листа много ми е разказвала за глада.- Кмет на селото тогава бил някой си Каназирски, който много помогнал на хората. Когато съветската власт започнала да събира зърното, той трябвало да каже кой има и кой няма зърно. Той скрил някои, които имали, а после тези хора раздали на другите. Така нашето село се е спасило. Не е имало жертви както в другите села, да кажем в Пандаклия, където 1946-1947 г. две улици измрели от глад. Но в 1949 г., за това, че помогнал на съселяните си, този мъж бил изпратен в Сибир на заточение. Там направил къща, засадил градина, дървета, опитал се и вино да направи, да посади лозя. След 7 години в Сибир се върнал в село и тогава се родили малките му деца. И до днес селото е признателно на този човек и пази спомена за него.»

Но ако с. Калчево е било по-малко засегнато от трагедията, то село Владичени е едно от най-пострадалите от глада села от района. Зинаида Николаева родена в 1938 г. в същото село разказва: «Помня, че нямаше нито едно парче хляб! Родителите ни се събираха и отиваха да търсят чекердеци (бодли — б.а.). После ги чупеха, печеха и ядяха. Още — събирахме лозови пръчки, сушаха ги, мелеха ги и след това правеха питки. Ядяха кучета, коне, котки. Които ядоха котки — всички умряха, а тези, които ядоха кучета — останаха живи. Нямаше реколта, всичко изгоря от слънцето. Мъртвите хора караха голи на гробището и ги заравяха по 5 човека в една могила. Нямаше сапун, перяха с хума, но пак беше пълно с въшки. През 1947 г. ливнаха дъждове и започнаха плодородните години».

Често пъти сведения за едно събитие се появяват в разкази на хора от различни села. Например, Георгий Афанасиевич Каназирски роден в 1937 г. в с. Владичени разказва как е попаднал в детския дом за сираци в с. Чушмелия: «Колхозът се мъчеше да храни хората. Даваха им каша и хляб по няколко грама. Един път аз се спънах и си излях кашата, и до днес го помня. Хората ядяха умрелите волове, правеха брашно от папур, средната част на стеблата отделяха, сушаха и правеха от нея питки. Ядяха още конско месо. През зимата обаче много хора умираха. Слагаха по двама, по трима души в гроб. Мене, заедно със сестра ми, ни дадоха в детски дом в с. Чушмелий, защото мама заболя. После смених много детски домове, а когато станах на 12 години избягах и си дойдох в село. Майка ми беше умряла вече. Останах сам, а през 1948 г. отидох в мините в Караганда». Събитията свързани с този детски събирателен пункт за сираци се изясняват и от разказа на Мер-

курий Степанович Костев от Чушмелий, който се оказва негов създател: «В 1946 г. бях в Кишинев, в университета. И там хората гладуваха, но не толкова като българите. Тогава българските села останаха без хора. В с. Владичени — от 3,5 хиляди, останаха — 500 човека. Половината къщи опустяха. Много избягаха, няма да чакат да умрат всички! Трудно ми е да си спомням тези епизоди... то страшна работа! Помня — хранехме деца, направихме трапезария за гладуващите сираци. Доведоха ги от с. Владичени. Аз бях тогава и директор на детския дом. Дадох ми поръчение: «Трябва да спасяваме хората!» Дойдоха първите 50 деца — гладни... Аз не бях видял до тогава такава нещo. Имахме един стар фелдшер — Степан Иванович, и аз го питам: «Степан Иванович, какво да ги правим тия деца?» А той ми казва: «Гледайте само да не ги нахраните. Не им давайте много да ядат, а по-малко». И ми показва като оголи телата им. Като си сложи пръста, там остава дупка — те се подули от недояждане. Вода! Но някои вече бяха допуснали грешката — видели гладни деца и ги нахранили. И 5-6 деца умряха! Но повече не допуснахме. Давахме им по малко. След няколко месеца се оправиха, пръстът вече не потъваше така в кожата им. Тогава имаше и много мародерства. Крадеше се. Хората търсят какво да правят да си нахранят децата. Отиваха по Западна Украйна, продаваха каквото имат, за да донесат храна. Но там пък имаше мафия, т.нар. «Черная кошка», бандити, които нападаха влаковете и грабеха всичко, което са взели хората, събличат ги голи. Аз бях свидетел на едно такова нападение. 30 души с автомати спряха влака и обораха каквото им попадне. Ето при такива обстоятелства пак загиваха хора. Това продължи от 1946 до 1949 г.»

Картината на прютите за сираци не е непозната. Още в 30-те години се проявяват детските колонии-комуни, за които пише прославеният съветски педагог Макаренко, без да споменава, че това са деца — жертва на глад в 1932-1933 г. [9]

Да се рисува обаче всичко, което се случва в българските села на Болградски район през 1946-1947 г. в черни краски е неправилно. В разказите на преживелите събитията нееднократно се споменава за проявени воля за оцеляване, находчивост и мъжествен дух. Всеобща е констатацията: «Тези, които можаха да скрият нещо, те оцеляха.» Изобретателният български ум крие зърното в ями в градините, във водохранилищата, гледа добитъка си в къщите, за да не бъде откраднат. Масово хората пътуват до Западна Украйна и Полша, за да донесат храна за децата си, въпреки бандите и нападенията по пътя. Олга Николаева Карабанова родена в гр. Болград през 1931 г. разказва как колхозът е раздавал фураж за добитъка, от който отделяли царевичните зърна и варяли каша. На всеки член от семейство се падало по войнишко канче.

Иван Семьонович Петков, роден в с. Кирютня, Чадърлунгски район в Молдова през 1931 г., който сега живее в Болград, е жив свидетел на това как хората са успявали да се справят:

«Аз живеях в семейство, в което имаше 7 деца (трима сина, 4 дъщери), аз бях предпоследният. Моята майка винаги работеше — переше, тъчеше, шиеше, готвеше, печеше хляб. Аз носех дрехи след моите братя, защото те никога не стигаха. В 1940 г. на власт дойдоха съветите. Всички се надявахме на по-хубаво, но по-хубаво не стана. Минаха два месеца и селяните започнаха да ги арестуват без право на преписка... В 1946-1947 г. беше суша и нямаше реколта. Зимата на 1946-1947 г. беше катастрофална., хората умираха от глад. Умираха не само поради слабата реколта, но и защото упълномощени насилствено им отнемаха последните спестявания. В съседна Румъния също нямаше урожай, но там никой не умря. Цялото зърно се събираше в станция при Чадър-Лунга и се намираще под въоръжена охрана. Зърното гниеше, но на хората не даваха. Мнозина започнаха да крадат. За малко открадната царевича, осъждаха човек на затвор за 5-6 години. Селото беше опустошено. През пролетта на 1946-1947 г. на селяните раздаваха зърно за посев. Част от него те изядоха сурово. На тези, които работеха не даваха нищо освен парче мамалига. Който беше скрил нещо, той и оцеля. Моят дядо Иван ходил с торбичката при своя сват, който съумял да скрие зърно. Той изкопал в градината си яма, облепил я с плат, изсипал там зърното и засипал с пръст. За да не бъде забелязано, той за една нощ прекопал цялата градина, а жълтата глина скрил в мазето, за да няма следи. Още този човек имал басейн за вода. «Ястребите» знаели за него и често идвали при свата на моя дядо, който се наричал Афанасий, с искане да им даде всичкото си зърно. Но той закопал зърното в дъното на басейна, сложил отгоре керемиди и залял с цимент. «Ястребите», като видели дъното, не подозирали, че под него има зърно. Моят баща имал овце и крави. Тях ги държали в стаите, защото гладните им съселяни можели да ги откраднат. Ядене за животните имало много. В края на лятото и есента паднали обилни дъждове и израснала много трева. Моят дядо косил тревата, сушал я, а овцете колил и месото обменял при сват си за зърно. Чул съм за случаи на канибализъм в други села, но в нашето такива случаи нямаше. 1947 г. вече беше добра година. Тогава се появи първият трактор «Универсал» със стоманени колелета, той имаше огромен радиатор. Когато порасна младата царевича, хората я варяха направо на полето в радиатора на трактора. Ядяха много царевича и се поправяха видимо, наемаха на работа, за техния труд им плащаха със зърно. Всички «ястреби», на които бяха обещани «златни планини» и които после бяха излъгани, умряха от глад, защото не можеха да разчитат на помощта на съселяните си. В 1950 г. глад вече нямаше.»

Българите от Болградски район и краят на колективизацията през 1948-1949 г.

Трогателни са спомените за това, как постепенно е преодолян гладът през 1948 и 1949 г. Стават известни факти като изяждането на почти цялото раздадено за посев жито, варенето в радиаторите на тракторите на младата царевича, разнасянето по къщите на град Болград на каша... Всички са едино-

душни, че през 1948 г. реколтата вече била добра и като че ли страданията остават зад гърба на измъчения народ. Извършените от нас проучвания обаче свидетелстват, че в периода 1948-1949 г. са извършени нови насилия над еднолични стопани, които въпреки принудителния глад продължават да упорстват и не желаят да влязат в колхозите. В 1948-1949 г. е последната вълна на политически репресии през 40-те години в Болградски район, която в спомените на интервюираните е наричана «главната репресия». За нея красноречиво свидетелства Меркурий Степанович Костев от с.Чушмелий: «На 31.12.1948 г. отмениха купонната система и празните магазини изведнъж се напълниха. Аз сам се удивлявам. Преживях всичко това. Днес няма хляб, а на другия ден — вече има. За българите нямаше, а пък го изнасяха зад граница. Не е хубаво да си спомням всичко това.../плаче-б.а./... Да не се повтаря никога повече...Много мои роднини измряха. През 1948 г. изселиха две мои лели с децата им в Тюмен. Там в една гора им казали: «Ето тук си правете колиби, тук ще живеете! И всичко! Повече нищо! В Тюмен бяха изселени и почти всички преподаватели от Болградската гимназия. Там имаше и един от нашето село — Маринов, беше директор на Болградската гимназия. Беше осъден на 10 години, отседя ги открай до край и се върна. Той ми разказваше, че който си изпълнявал нормата по лесодобива получавал по 500 гр. хляб, който не — по 100/150 гр. При първите мразове хората мрели като мухи. Бившият директор на гимназията Мелников умрял там, както и всички останали преподаватели от гимназията. Само този Маринов се върна и то благодарение на това, че през цялото време е работил физическа работа. Беше човек от земята, беше научен на труд. И това го е спасило.» За репресиите през 1948-1949 г. разказва и Иван Петков от с. Кирутня: «В 1948 г. селяните насилствено ги вкарваха в колхоза. Тези, които се съпротивляваха, ги изселваха. На друго място не можеше да се работи, защото не даваха паспорт, а без паспорт не приемаха на работа. Всички селяни фактически бяха крепостни. В 1949 г. започна главната репресия. Най-добрите селяни — 64 семейства, а също и моите родители, изселиха в Алтайския край. Техните домове превърнаха в складове, детски градини, МТС. Кулаците 9 години стояха там и се върнаха у дома с пари и машини и доказаха, че могат да работят навсякъде....»

Всички събрани сведения дават основание да се направи извода, че през 1948-1949 г. в Болградски район, с цел да се завърши колективизацията, е извършено масово изселване на последните останали извън колхоза стопани.

* * *

Теренното проучване очертава следните отговори на въпроса какво се случва с българите от Болградски район в периода 1940-1949 г.:

1. В 1940 г., в навечерието на войната, съветската власт извършва организирано изселване на неудобните за властта представители на българската интелигенция и по-заможни хора.

2. На 26 юли 1941 г. Южна Бесарабия е окупирана от германо-румънските войски. Румънското правителство поема управлението на района и започва процес на масова трудова мобилизация и румънизация. Потвърждава се вече изказаното в научната литература мнение, че зад формулата «борба с болшевизма» се крие разправа с оцелялата българска интелигенция.

3. В 1945-1946 г. възстановената съветска власт взема спешни мерки да завърши забавеното колективизиране на земята в района. Изграждането на колхозите е съпроводено отначало с изселване на най-богатите, обвинени в сътрудничество с румънската власт. Впоследствие, чрез системата на нарядите, започват масово принудително вкарване на хората в стопанствата. Там се раздава макар и беден, но постоянен порцион. Който работи в колхоза, той го получава. Останалите гладуват. В същото време иззетото жито гние в събирателните пунктове. Какъв по-добър начин да принудиш някого «доброволно» да се откаже от своята собственост! Съвършенна икономическа принуда!

4. В 1948-1949 г. е извършена последната вълна на политически репресии през 40-те години в Болградски район, когато в Сибир са изселени последните по-богати стопани останали извън колхозните стопанства.

ЛИТЕРАТУРА

1. Дихан, М. Българските национални райони в Украйна през 1920-1930-те години. О., 2004, 139 с.; Грек, И., Червенков, Н. Българите от Украйна и Молдова. Минало и настояще., С., 1993 г, 295 с., Червенков, Н., Митев, П. Бесарабските българи за себе си, С., 1996 г.; Материали от Третата международна научна конференция «Голодомори в Украйне» проведена в Киев на 10 декември 2004 г. Част от тях са публикувани в украинското сп. «Персонал», бр1 и бр.2, януари и февруари 2005 г. и др.

2. Мефодий, епископ Сумской и Охтырски. Голодомор 1932-1933 гг. на Сумщине. Персонал, бр.1, януари 2005; Лукьяненко, Л. Голодоморы и власть независимой Украины, Персонал, бр. 1, 2005 г.

3. Грек, И., Червенков, Н. Българите от Украйна и Молдова. Минало и настояще., С., 1993, 295 с.; Митев, П., Червенков, Н. Бесарабските българи за себе си, С., 1996 и др.

4. Грек, И., Червенков, Н. Българите от Украйна и Молдова. Минало и настояще., С., 1993, с.200.

5. Разказът е записан на магнитен носител от автора през 2004г. Всички цитирани но-нататък спомени, които са записани в периода 2003-2005 г. се съхраняват от автора.

6. Роден край, бр.36, 4 септември 2004 г.

7. Грек, И., Червенков, Н. Цит.съч., с.209.

8. Мефодий, епископ Сумской и Охтырски. Цит.съч., Персонал, бр.1, януари 2005 г., с.15.

9. Пак там, с.16.